

Ta besterik gabe amaitzera noa. Ezer gutxi da nik irakurri dedana. Baña, tira, ez nuan egokiera au igarotzen utzi nai Mogel'ez zertxobait mintzatu gabe.

Ta emen gelditzen da lantxo au, bart-arratsean presaka ta estropozoka gertutako lantxo trakets au, "Peru Abarka"-ren egille illezkorraren oroimenari eskaintzen diodan erramu-adartxo apal bat bezala.

Antonio Arrue.

L. Mitxelena: Hervas-ek diona: ...Vocabulario vascuence que cuatro años ha proyecté en una larga carta, etc., etc. Dio gafiñera: Con la dirección del Sr. D. José Campos. Eztakit zein izan zitekean. Auxe da Hervas-i gertatzen zitzaiona: Hervas-ek euskal iztegi bat bakarra zeukan eta ori zan Larramendi-ren euskal-iztegia. Eta naiz bere ordenakoa izan Larramendi, etzuen geiegi maite Larramendi-ren iztegia alde askotatik. Eta batez ere bere lanetarako etzetorkion ongi. Eta orren orde z berak asmatu zuen beste iztegi bat egitea, eta beste iztegi ori zan Mogel-i eman ziotena. Orrek iru zati izan bear zituen, eta iru zatiak auek dira. 1.º Vocabulario radical del vascuence. Esan nai du euskal itzak, ez alfabetoz, baizik erroz, sustraiz bilduak agertu bear zutela 2.º Vocabulario geográfico. Gaur toki-izenak esango genituzkeanak. 3.º Vocabulario cognominal español. Eta emen zetozen Espaiñiako deitura ez latinetik eta ez arabetik zetozenak. Hervas-en asmoa orixe zan.

Fr. L. Villasante: Arrue jauna, gaur esan dezu Juan Bautista Agirre-k daukan karta ori Mogeli zuzendua ote dan, baiña nik ez tut uste. Karta orrek dauka urtean milla zortzireun eta zortzi, eta lauan il zan.

Eta Gorostiaga Jaunari eman zaio aldia aurrez iragarrita zegoan itzaldia egin dezan:

JUAN ANTONIO MOGEL TA HISTORIA AURREKO ESPAÑA

Euskaltzaindiko jaunak. Nik nirez asieran beste gai bat artu eta pentsatu neban, Juan Antonio Mogel ta literatura-euskerea, baiña naikoa egin da orrezaz eta poztuten naz au artzea.

Ayuntamentuari eskerrak emonik eta jai onetara eldu zarieno agur maitagarri bat eginda goazen guztiok Mogel-en aurrera. Aren irudiak, aren figurak, ez bakarrik arrizko edo zurezko estatuak, aren nortasuna, aren personalidadea artzen ditut gogoan tink gor-

detako. Ezarrie aspertuko, uste dot, neu be enaz luzatuko itzaldian, eta nire itzaldi au ezta izango sakona, azalekoa baiño. Mogeleri nortasunak alde asko ditu, ikuspegi askotako gizona, jakituna zangure Mogel. Emen egiten diran itzaldien erreskadeari begiratutea baiño eztago. Eta baleiteke alde guztiak ez agertzea oraindik. Lan askotan jardun eban Mogel-ek eta lanetarako emozioña emoten eutsana euskal-zaletsauna zan. Alan, euskerea edertuteko **Peru Abarka** gertairudi-novela polita atera eban. «He juzgado hacer —diño bere itzaurrean— he juzgado hacer un gran servicio a la Patria sacando al teatro público los primores de un idioma que sólo se ha conservado en su pureza original en los desiertos, —baserrietan esan gura dau— a donde no han llegado sus corruptores.» Badakigu euskera garbi ta euskera mordillo kontuan bere novela orretan sartu zala gure Mogel. Orduko ustea zana. Eta ez bakarrik euskalzalea, euskalaria be bazan. Humboldt-ek berak diño Bizkaiko jakitunenetarikoa zala gure Mogel. Alan, «Nomenclatura de las voces Guipuzcoanas sus correspondientes Vizcaynas y Castellanas para que se puedan entender ambos dialectos» bildu eban eta «Nomenclatura de diferentes voces bascongadas comunes a los rústicos e ignoradas por no pocos de los bizcainos.» [**Peru Abarka**]. Badakizue, enaz sartuko Arrue-k eta Michelena-k be ukutu dabe-ta, badakizue euskal-iztegia asmotan eukala, eta esakune zaarretatik erretrau zaarretatik, toki-izenetatik, baserritarren aotik eta berak asmatutako itz barriakaz euskerea aberastu gura ebana. Euskerea ondo ezagututen eban, euskera osoa, fonetikea, gramatikea, iztegia, estiloa, baita etimolojia kontua, dialektolojia, eta baita filolojia, antxiñako texto zaarrak. Batzuk beintzat. Asko ezpada be orretan be lan egin eban. Gai guzti onek asmoz eta jakitez ukutu zituan. Gure Mogel-ek, sikologo ta pedagogo moduan, gure Mogel-ek ondo ekian umetan edaten dana luzaroko dala, eta lenengo urteetan ikasten dana betiko dala. «Hugazean edaten dana çerraldo etan essuro.» [Refranes y Sentencias 1596, n.º 420] «Lo que en la teta se beve en las andas se vierte» diño euskerazko esakune zaar bateg. Alan, «Cristinaubaren jaquinvidea». Erlejiñoaren egiak euskaldun umeak errez ikasteko Bizkaiko euskeran argitara emon eban. Eta «Confesio ta comunioco sacramentuen gañean erakasteac» beste liburu bat Gipuzkoako euskeraz. Onelan erlejiñoa ta euskerea batera umeen gogoetan sartuko zirean eta bizi guztiko biok alkartuta iraungo eben. Ta ez bakarrik euskalzalea, euskalaria ta maisu, artista be bazan. ¡A ze polito gure erriko bizimodua zinean barik, zinematografian barik, erakusten euskun! «El introduce —Peru baserritarrak maisu moduan— él introduce con disimulo a su discípulo —Maisu Juan— en las oficinas de los herreros, carpinteros, tejedores, molineros, y hace un análisis, y anatomía nomi-

nal, y deja sorprendido al anatómico Martineciano. Le hace pasear por los bosques, y el pobre cirujano Maisu Juan aprende muchos nombres de arbustos y plantas.» [Peru Abarka]. Euskalzalea, euskalaria, maisua, artista, eta gaiñera langillea. Langille legez ordozuez Madrileko Historiaren Akademian berrogetaamar tomo-liburu infolio bere lanakaz. Benetan ikusbegi askotako gizona ta jakituna zan gure Mogel. Baiña ikusi daigun orain bere irudia beste alde batetik. Aitatu doguzan Madrileko liburuak gaia dabe geienak Historia aurreko Espaiña. Euskerea Espaiña osoan zabalik zala eta Espaiñaiko toki-izen zaarrenak euskaldunak zireala. Ustea barru barruan sartuta eukan. Bere kartetan eta Peru Abarka-ren itzaurrean be gai au ikututen dau. Badakizue uste au Mogel-en aldian ta orain be askoren eretxia dala. «Todos estos sabios —diño jakitun batzue iz egin ondoren— han confesado sin rebozo que la Historia y Geografía de España deben ser ilustradas por el vascuence, que se pueden aclarar algunos puntos oscuros con su inteligencia, que una NOMENCLATURA —itz au gogoko eukan, beti darabil NOMENCLATURA dikzionario ta vokabulariotzat— que una NOMENCLATURA HISTORICO-GEOGRAFICA descubrirá la situación de muchos pueblos antiguos, sitios de batallas, fundadores de ciudades...» Eta aurreratxoago: «Esta Nomenclatura comprobará la antigüedad y universalidad de ntro. Idioma en toda la Península de España, con inclusión de Portugal.» [La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma vascuence]. Hervas Panduro-k, Arrue-k aitatu dau len, arazo au ezarri eutsan Mogel-i, egizu nomenklatura ori, egizu zeuk. Baiña Hervas Panduro-k arazo au Mogel-i ezarri eutsanean apal autortuten dau apaizak: «Pero ¿qué se puede esperar de uno a quien le faltan otras cualidades y ocupado más en doctrinar a los Pueblos, en catequizar a niños y en estar atareado en las faenas del Confesionario a una con otros ministerios de la Parroquia que en revolver libros antiguos? [La Historia y Geografía...]. Alan ta guzti be arazoari gogor ekion. Ez itsuan, bide onean sartu zan gaiñera. «Ha habido y debe haber habido alteraciones a veces muy notables en los nombres de origen vascuence.» eta «El que quiera acertar en las etimologías, debe estar instruido en los tres dialectos principales de este idioma» eta «El que ha de meterse a etimólogo en nombres de ciudades, territorios, ríos antiguos, o que existen fuera del actual país vascongado debe estar muy impuesto en los de casa.» [La Historia y Geografía...]. Luzea litzake olako xeetasun guztiak azaltzea. Geienetan bere zentzun ona ta jakituria erakusten dau gure Mogel-ek.

Azkenez adibide batzuk andik eta emendik artuta: **España** bere ustez da «país que tiene diferentes mares». *Izpania, iz eta

bania edo **baná**. «país que tiene diferentes mares o mejor que divide los mares». **Cádiz**, berak diño: «Así **Caieta** y **Cádiz** (nuestros marineros por tradición constante dicen **Caiz** sin **d** y esta letra redundante) tienen una misma significación, esto es sitio de puerto marítimo». **Betis** da «cosa que baja profundamente». **Asturias** «agua que sale entre peñas». **Sevilla** «ciudad de puente» ***Suvillia**. **Castilla** bitara erabagiten dau «país o población de gente nueva o de jóvenes en existencia o habitación» ***Gaztillia**; edo «pueblo de malos pícaros» ***Gaiztoillia**. Onelan eun eta berreun eta geiago ditu. Zer esaten dozue zuek? Entzun beintzat Mogel-en liburu ori «La Historia y Geografía de España ilustradas por el Idioma Vascuence» argitaratu eban Justo Garate jaunak zer diñoan itzaurrean: «Este trabajo dará una prueba más de la perspicacia e imparcialidad a la par que buen carácter —ori bai egia da— de nuestro admirado párroco de Marquina. Dado que fué escrito hacia 1800, apenas conceptúo necesario precaver contra sus errores panvasquistas.» Len esan dodana «de buen carácter» ori egia da. **Peru** **Abarka** irakurriaz irakurleak artzen dau andik, eztakit zelan, argitasun meetxu bat, epeltasun beroa ta baketasun bat, baketasun samur bat. Ezta istillari gure Mogel, naiz bere eretxia ez bardiña izan. Gogo onekoa zan biotz onekoa ta argia zalako. Orain be gure artean Mogel-en adibide antzekoak ikusten doguz liburuetan, olako etimolojiak. Baiña zerbait aurreratu dala esan geinke ensaio-etimologian eta bestetan be. Ez baiña arroak izan. Jakituria apurka apurka doa geituz. Alan Mogel-en irudiak diñosku: Guztietan jakitun ezpanintzan euskalzalea eta langillea beti izan nintzan.

Gorostiaga jaunak bukatuta Arruza jaunak du aldia eskatuta eta orri batzuek irakurtzen ditu:

BILBOKO EUSKALTZALEEN AGURRA

Uri langille onetako seme leylala zan Mogel euskaltzale trebearen izena gogoratzeko batu gara egunokaz Eibarren, Euskalerriko euskaltzale asko; orain urte batzuek dirala Bilbo'n, Azkue andiarena; aurtengo Epaillean Gazteizen, Aita Olabide'rena, ta oraintsu oindiño Bedoña'n, Loramendi olerkari samur-samurrarena gogoratzeko batu giñian legez.

Nire aurretik itz egin daben euskaltzale aipatuak, egoki, sakon eta jakingarri aitatu deuskuez Mogel idazlearen ariketa ta bere bizitzeari dagokiozan zertzelada ta gora-beera guztiak. Ederto ekarri ditue jaun orrek gure adimenetara eibartar ospatsu eta